

ПРАВНИ ПРОБЛЕМИ НА ЧЕТВЪРТАТА ИНДУСТРИАЛНА РЕВОЛЮЦИЯ

Проф. д-р Мария Славова
СУ „Св. Кл. Охридски“

LEGAL PROBLEMS OF THE FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION

Prof. Maria Slavova, PhD
Sofia University “St. Kliment Ohridsky”

Резюме: Четвъртата индустриална революция създава изцяло нова парадигма за правната наука поради непознатото сливане на границите между физическата, дигиталната и биологичната сфера. Съвременната правна уредба не урежда явлението, нито предполага приложението на съществуващи правни институти по аналогия. Четвъртата индустриална революция влияе върху организацията на бизнеса и улеснява съвместните иновации чрез достъпните данни в големите информационни мрежи и тези ефекти следва да се отразят в правото.

Ключови думи: *съвременна правна уредба, роботизация, големи информационни мрежи, трансформация на работни места, защита на личните данни на клиентите*

Abstract: The fourth industrial revolution created an entirely new paradigm for legal science due to the unknown merging of the boundaries between the physical, digital and biological spheres. Modern legislation does not regulate the phenomenon, nor does it presuppose the application of existing legal institutes by analogy. The fourth industrial revolution affected business organization and facilitated collaborative innovation through data available on large information networks, and these effects should be reflected in law.

Key words: *modern legal framework, robotics, large information networks, transformation of workplaces, protection of personal data of clients*

Doi: <https://doi.org/10.36997/LBCS2021.173>

Въведение

1. Постиженията от последните десетилетия определят развитието на новото време. Изкуственият интелект, нанотехнологията¹, роботиката, общуването по интернет, автономните превозни средства, триизмерното принтиране, биотехнологията, материалознанието, съхраняването на енергия и квантовото изчисление очертават границите на качествено различен етап в развитието на човечеството, наречен през 2011 г. Революция 4.0. Швейцарският учен Клаус Шваб² определя явлението като „четвърта индустриална революция“. За разлика от първите три индустриални революции³, новото знание на Четвъртата индустриална революция „води до сливане на физическия, дигиталния и биологичния свят, което крие едновременно огромни възможности и потенциална опасност“. Според Шваб има поне три причини да се говори, че промените в днешния свят са нова революция, а не продължение на Третата индустриална революция. Това са бързината, с която се променят начинът на производство и потребление, обхватът на промените и системното им въздействие.

Проблемите на Четвъртата индустриална революция (ЧИР), разглеждани на Световния икономически форум и обсъждани в множе-

¹ Технология за създаване на машини или роботи, чиито компоненти са с размери на нанометри. Произвеждат се само някои елементи от тези системи, като лагери, датчици, синтетични молекулярни мотори. Целта е да се създадат роботи с размерите на вирус или бактерия, които да изпълняват задачи на микрониво, например в микрохирургията или производството на оръжие (<https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82>).

² Шваб, К. (2006). Четвъртата индустриална революция. София: Хермес. Клаус Шваб е основател и председател на Световния икономически форум в Давос. Неговите научни възгледи го поставят в е-механизацията, осъществена през XIX век; електрификацията в началото на XX век и мащабната цифровизация от 70-те години на миналото столетие насам са епицентърът на световните дела вече над 40 години.

³ Първата индустриална революция започва в средата на 18-ти век и се характеризира с преход от аграрна икономика към индустриално производство, което води до повишаване на производителността на труда, урбанизация и увеличаване на икономическия ръст. Втората индустриална революция заема периода между втората половина на 19-ти и началото на 20-ти век, с прогрес в химическата промишленост, производството на стомана, разпространението на железопътните линии и електричеството. През 50-те години на 20 век Третата индустриална революция полага основите на новите информационни технологии, механичната и аналоговата техника са изместени от цифровата електроника, като значимостта на този преход за човечеството е сравняван с този на преминаването от устна към писмена комуникация.

ство публикации по-късно, разглеждат новото знание през призмата на икономическия детерминизъм, който изхожда от общоприетата парадигма, че двигател на историческото развитие е икономиката. Днес се приема, че действителната движеща сила на развитието е генерирането, запазването и предаването на знанието от поколение на поколение⁴, което има естествено своите политически, икономически, културни, но безспорно и правни измерения. Ръстът на познанието надхвърля индустриална, технологична, дори и информационна революция и би могло да се определи като духовна или културна революция.

2. Подобно на предходните индустриални революции и ЧИР има потенциала да умножи глобалните доходи и да подобри качеството на живот за хората, но предимно на хората с достъп до дигиталния свят. Тази предпоставка маркира основния проблем на Четвъртата индустриална революция – неравенството. ЧИР може да засили неравенството, най-вече заради способността си да разруши традиционния пазар на труда и да увеличи пропастта между възвръщаемостта в капитала и в труда. Правните проблеми на ЧИР са на фокуса на вниманието в национален и общностен план. Инвестиционната рамка на ЕС десетилетия вече е фокусирана върху научните изследвания и иновациите, а днес се говори и за публичната намеса за подкрепа на „приноса отдолу нагоре“ в технологичните сфери. Едновременно с това публичната власт естествено ще придобие нови правомощия за увеличаване на контрола върху гражданите и управлението на цифровата инфраструктура. ЧИР ще окаже влияние върху националната и международната сигурност, ще промени естеството на бъдещите конфликти. Самото понятие за насилие или посегателство върху националния суверенитет ще се преосмисли с нови понятия и методи за защита. Пандемията с COVID 19 е само скромнен пример за предстоящото уреждане на проблемите на националната и международната сигурност. ЧИР ще промени начина на живот на всеки човек. Действащата правна уредба на неприкосновеността на личния живот, на формите на собственост, на потреблението, на трудовите договори и свободното време, личните отношения между хората, неизбежно ще се промени. Изглежда, че днес по-лесно възприемаме потребността

⁴ Чуровски, Д. (2020). Четвъртата индустриална революция – между надеждата и трагедията. // Геополитика, №1.

от промяна на етичните граници на предстоящата трансформация, а всъщност вече сме закъснели с правната уредба на ЧИР.

Състоянието на правната уредба

В доктрината е разпространено схващането, че преждевременното и ограничително уреждане на новите обществени отношения, породени от ЧИР, може да попречи на научния напредък и да предотврати появата на потенциални предимства. Безспорно е също така, че липсата на сигурна правна среда възпрепятства технологичните иновации. Естествено развитието на обществените отношения изпреварва тяхната правна уредба, но в съвременния свят технологичните иновации променят средата на всеки две години и създадената за тях правна уредба е вече остаряла и неефективна, когато влезе в сила. Трябва да се ускорят законодателният процес и процесът на конкретизиране на законите в подзаконови актове, за да се създаде адекватна правна уредба. Решаването на този проблем се спъва и от обстоятелството, че отделните държави отразяват по различен начин появата на роботите в живота ни и по различен начин осъзнават всеобхватността на цифровите технологии. Южна Корея например много рано разработи правни и етични правила за роботите и прие Закон за развитие и разпространение на интелигентни роботи.

Заместването на работната ръка от работи отваря пътя на въвеждането на безусловен базов доход, който анулира простата цел да се осигури насъщния, като позволява нови творчески, иновативни или развлекателни дейности да се развият индустриално. Мислимо е използването на хората, подвластни на новите технологии, за изпълнение на цели с негативен резултат за обществото.

В банковия сектор например вече са очевидни промени, които създават социално напрежение. Стратегически важно е въздействието на ЧИР върху трансформацията на банковия сектор да не застрашава сигурността за сметка на конкуренцията и иновациите. Единствено адекватната правна рамка би предотвратила евентуални негативни последици върху потребителите на банкови услуги. Банкирането на бъдещето ще бъде процес на дигитализация на банкови продукти и услуги. Така Директива (ЕС) 2015/2366 на Европейския парламент и на Съвета от 25 ноември 2015 година за платежните услуги премахва националните граници и дава възможност на банките, а в същото време и на FinTech компаниите, да се конкурират за потребителите на

световния пазар.

Още в средата на десетилетието Елон Мъск предупреди за опасностите, породени от изкуствения интелект, които потенциално биха могли да се обърнат срещу човечеството. Човечеството може да бъде изложено на риск, тъй като изкуственият интелект надминава интелектуалния капацитет на човека. За да се избегне тази опасност, е необходимо човечеството да поддържа способността да контролира собствените си творения. На този фон съществува риск, че ако хората открият съществуването на законодателство, което урежда отношенията с роботите, това ще засили страха от изкуствените творения и ще възпрепятства появата на нови сектори на роботиката. Във всеки случай включването на понятието „робот“ в правния оборот и уреждането на отговорността за действията на робота трябва да излезе от сферата на научната фантастика. Подготовката на подобен проект би могло да се възложи на специална европейска агенция за роботика и изкуствен интелект или на самостоятелни агенции във всяка една държава членка. Тази подготовка е предмет на препоръката на Съвета на ОИСР относно изкуствения интелект, приета на 22 май 2019 г. и на предложението на Комисията за регламент на Европейския парламент и на Съвета от 6 юни 2018 г. за създаване на програмата „Цифрова Европа“ за периода 2021 – 2027 г. (COM(2018)0434) и за „Изграждане на цифровото бъдеще на Европа“ (COM(2020)0067).

В Доклада относно изкуствения интелект и въпросите, свързани с тълкуването и прилагането на международното право(2020/2013(INI), на Комисията по правни въпроси и Комисията по външни работи до Европейския парламент, представен на 4 януари 2021 г., се дава препоръка за изготвяне на Резолюция на Европейския парламент по въпросите на дигиталното бъдеще на Европа.

В препоръката е записано, че Бялата книга на Комисията от 19 февруари 2020 г. за изкуствения интелект – Европа в търсене на високи постижения и атмосфера на доверие (COM(2020)0065), сочи колко важно е участието на Европейския съюз в създаването на международна правна рамка за използването на изкуствения интелект. В препоръката настоятелно се призовава ЕС да поеме водеща роля и съвместно с Организацията на обединените нации и международната общност да играе активна роля в насърчаване на глобална рамка, която да урежда използването на изкуствения интелект (ИИ) за военни цели, като се гарантира, че това използване остава строго в рамките

на ограниченията, установени от международното право и международното хуманитарно право, по-специално Женевските конвенции от 12 август 1949 г. Препоръката подчертава значението да се инвестира в човешки умения, включително цифрови умения, за да могат лицата, които упражняват регулирани професии, включително упражняването на държавна власт (например правораздаване) да се адаптират към научния напредък, включващ основаните на ИИ решения; настоява, че системите с ИИ трябва винаги да спазват принципите на отговорност, равенство, управляемост, предпазливост, отчетност, носене на отговорност, предсказуемост, проследимост, надеждност, доверие, прозрачност, обяснимост и пропорционалност.

Решението

Както се посочва в Резолюция на Европейския парламент от 16 февруари 2017 г., която съдържа препоръки към Европейската Комисия относно гражданскоправни норми за роботиката, *„законите на Азимов трябва да се считат за насочени към проектантите, производителите и операторите на роботи, включително роботите с вградена автономност и възможност за самообучение, тъй като тези закони не могат да бъдат преобразувани в машинен код“*.

Писателят Айзък Азимов в своята колекция от кратки разкази, публикувана през 1950 г. и озаглавена *„Аз, роботът“*, се стреми да неутрализира негативния западен образ на робота, като показва как творението не се изправя срещу създателя си, тъй като се ръководи от Законите на роботиката. Роботът:

„1. Роботът не бива да наранява човешко същество или чрез бездействието си да допусне човешко същество да пострада.

2. Роботът трябва да се подчинява на заповедите на човешките същества освен ако тези заповеди не противоречат на Първия Закон.

3. Роботът трябва да защитава собственото си съществуване, доколкото това не противоречи на Първия или Втория Закон.“

По-късно писателят добавя нулев закон, който отменя останалите: *„0. Роботът не бива да нанася вреди на човечеството или чрез бездействието си да допусне човечеството да пострада“*. Законите на Азимов не могат да се приемат като правни принципи, но те популяризират своеобразна машинна етика, в чийто център стои самоосъзнаването и самоопределянето на робота като човек. Дали роботът

е просто една машина, неодушевен предмет или нещо повече, което може да бъде носител на права и задължения? В мозъчните тръстове на Европейския съюз назрява идеята да се създаде нова категория субекти, наречени „електронни лица“, със специфични права и задължения, включително с възможност да носят отговорност за вреди, които могат да причинят на трети страни.

Предложението за създаване на нов вид правен субект не обвързва приемането на робота сред субектите на правото с някакво потенциално съзнание, а единствено с необходимостта да се направят роботите отговорни за своите действия. Съществува и хипотеза, при която на робота се позволява да живее правен живот. Томас Хобс посочва в произведението си „*Левиатан*“, че понятието за „човек“ (persona) произлиза от латинската дума за маска. Концепцията за „юридическо лице“ илюстрира, че законът вече е присвоил правосубектност на субект, който не е човек, на основата на правната фикция, но юридическото лице се приписва на физическо лице като естествена последица от необходимостта да се идентифицира носителят на юридическа отговорност. Юридическото лице действа в правната сфера единствено, защото зад него стои човек.

Следователно или физическото лице е истинският правен субект зад робота, или самият робот е правен субект. Ако зад автономния робот стои човек, той е именно електронното лице и този извод илюстрира безсмислието да се присвоява правосубектност на машина. От друга страна, ако човешкото присъствие зад робота е сведено до минимум, то идеята за нов тип субект, носител на самостоятелни права и задължения и съответно на отговорност, не е напълно безумна. Подобно разсъждение обаче не издържа на скоростта на усъвършенстване на роботите – колкото по-автономни са те, толкова по-малко ще бъдат инструменти в ръцете на хората. Когато роботът не се контролира от физическо лице, не е възможно да го удържаме в рамките на минимална юридическа отговорност, той се превръща в самостоятелен участник в правния оборот с всички произтичащи от това последици, всъщност страхове!

Придаването на правосубектност на роботите крие риск от размиването на границите между човек и машина и ограничаването на принципите на хуманитарното право. Неизбежно обаче следва да се работи върху специализирането на отговорността на производителите, операторите и потребителите на Четвъртата индустриална рево-

люция.

Действащото право на Европейския съюз разглежда повреди, причинени от автономен робот, в резултат от дефект на машината. Директива 85/374 / ЕИО на Съвета от 25 юли 1985 г. може да бъде приложена, ако производителят не е информирал достатъчно клиента за опасностите, свързани с автономните роботи, или ако системите за безопасност на робота са били недостатъчни, или е допусната потребителска грешка. В такива случаи отговорността ще бъде търсена от собственика и потребителя на робота в условията на общата обезвреда по реда на Закона за задълженията и договорите. А съдът ще преценява за всеки отделен случай характеристиките на спорния робот, за да проверят дали роботът съответства на определението за интелигентен робот и да определят приложимия закон. При всички приложими хипотези обаче роботът не трябва да се използва като претекст за намаляване на обезщетението на пострадалия или ограничаване на възстановимите загуби.

В доктрината съществува единство по извеждането на етичните принципи на Четвъртата индустриална революция. Сред тях следва да се отбележат:

- *принципът на човешкото достойнство означава, че човешкото достойнство е неприкосновено и трябва да се защитава. Този принцип е заложен в Хартата на основните права на Европейския съюз и поставя човешкото достойнство в основата на всички права;*

- *принципът за отказ от грижи* установява правото на човек винаги да може да откаже да бъде обгрижван от робот и преди да се предприеме определено действие за обслужване от робот, да се получи предварително съгласие от човека;

- *принципът за защита на човешката свобода* означава, че роботът не може да наруши свободата на човека под предлог, че го защитава. Роботът трябва да уважава автономията на човека при вземане на решения, като трябва да има право на абсолютно въздържание от изпълнение на задача, при която трети страни са застрашени;

- *принципът за защита на личния живот, при който се предпоставя, че посегателството едва ли е извършено от самия робот, а от човека зад него;*

- *контрол върху управлението на личните данни, обработвани от роботи, като защита от злоупотреба с личните данни, събирани в необозрими количества от ИИ;*

- *защита на човечеството срещу риска от манипулация от роботи поради естествената склонност на човека да изпитва емпатия*, както случаят в САЩ при работа с военни роботи;

- *принципът за социалния контакт*. Автономните роботи предлагат решение на демографския проблем със застаряващото население, при обучението и здравеопазването и смисълът на този принцип е да гарантира, че присъствието на работа не разрушава социалните връзки между хората;

- *принципът за равен достъп до новите технологии е съответен на принципите на солидарност, равенство и справедливост в правото на Европейския съюз*;

- *принципът за ограничаване на човешкото усъвършенстване*. Човекът е свободен да търси самоусъвършенстване, да живее по-добре или по-дълго. Постхуманистите виждат възможности в бъдеще хора и машини да се обединят, като по този начин създават нов тип хибридно същество. Етичните последици от трансхуманизма могат да формират задължение за хората и те, като роботите, да се „ъпгрейдват“ и затова е важно да бъдат разработени правила, които да ограничават достъпа на хората до усъвършенстване чрез роботехнологии.

Заклучение

Изброените принципи не са и не могат да бъдат изчерпателни, но очертават насоката за разсъждения, необходими като мотиви за незабавно осмисляне на правната уредба на Четвъртата индустриална революция. Закон за робота е възможен едва след като се изведе понятие за „робот“. Теоретично е възможно придаването на правосубектност на робот чрез промяна на правната концепция за видовете носители на права и задължения. Изискванията за регистрация биха могли да обхващат и регистрация на роботи, които могат да докажат идентичността си, но при правото на собственост на работа ще възникне най-силната съпротива, която ще ни конфронтира с правното представителство и с разрешаването на спорове, по които страна е робот.

За контакти: Проф. д-р Мария Славова
СУ „Св. Климент Охридски“
mgslavova@gmail.com